

Toeschrijving meestertekens Bergen op Zoom en omgeving tot 1807

Cees Vanwesenbeeck

Het onderzoek voor het boek *Zilver in en rond Bergen op Zoom* (Bergen op Zoom 2017) heeft vele namen van zilversmeden opgeleverd en ook veel prachtige voorwerpen. Het boek geeft een eerste overzicht van de gebruikte jaarletters en stadskeuren (blz. 36 en 38). Dankzij deze overzichten kunnen voorwerpen met een stadskeur en jaarletter worden gedateerd. Deze datering is bovendien essentieel om te kunnen vaststellen bij welke zilversmid het gebruikte meesterteken hoort. Het is al sinds de ordonnantie van 2 februari 1503, uitgevaardigd door Philips de Schone, voor zilversmeden verplicht om hun producten te keuren met een meesterteken. Dat teken moet niet opgevat worden als een signatuur, maar als een soort garantiebewijs. Is er iets mis met het gehalte van het zilver dan weet men de maker te achterhalen. Het stadsbestuur dient er op toe te zien dat de zilversmeden zich hieraan houden. Sinds 1522 is dit een taak van het bestuur van het net opgerichte gilde van de goud- en zilversmeden.

Het achterhalen van de meestertekens is een zoektocht op zich. Voor het Bergse zilverboek zijn de meeste makers achterhaald, zij het niet van alle meestertekens. Bij enkele meestertekens staan twee namen vermeld. Het onderzoek naar de meestertekens gaat voortdurend verder. In onderstaand overzicht worden de meest recente onderzoeksresultaten verwerkt. Dit leidt in enkele gevallen tot aanpassingen van de vermeldingen in het zilverboek. Al moet wel opgemerkt worden dat het in veel gevallen een toeschrijving is.

De toeschrijving van meestertekens wordt onderbouwd door een of meerdere van onderstaande argumenten:

1. *Bewijs van levering van producten*; dit kan soms worden aangetoond aan de hand van archiefonderzoek. Bijvoorbeeld door een vermelding in de bijlagen van de stadsrekeningen. Een goed voorbeeld hiervan is de tazza uit 1622, gemaakt door Jan Mahieu. Hiervan is de kwitantie bewaard gebleven.
2. *Gebruikt familiewapen*; het gevoerde merkteken kan gebaseerd zijn op een familiewapen of een element uit een familiewapen. Hiervoor is onderzoek gedaan in heraldische databases.
3. *Familienaam*; soms wordt ook letterlijk de eigenaam in een symbool verwerkt, bijvoorbeeld bij de zilversmeden met de naam De la Gay, die een afbeelding van een vogel, mogelijk een gaai hebben gebruikt.
4. *Naam van het pand* waar het bedrijf van de zilversmid gevestigd was. Bijvoorbeeld het pand de Sterre in de Fortuinstraat (Jan II de Clerck).
5. *Archiefvermelding*; bijvoorbeeld het overzicht van de meestertekens uit het archief van het gilde van de goud- en zilversmeden.
6. *Datering van het object*; soms kan de verklaring van het meesterteken gevonden worden door de datering van het zilver te vergelijken met het overzicht van de in die periode werkzame zilversmeden. Is er slechts een enkele vondst dan is het lastig om met zekerheid te stellen wie het stuk heeft gemaakt. Zijn er meerdere stukken met het zelfde merkteken (bijvoorbeeld van de meester met de zespuntige ster) dan kan het helpen de vroegste en de laatste datering te vergelijken met de werkzame periode van de zilversmeden.

Het onderstaande overzicht geeft de meestertekens uit de periode tot 1807. Na dat jaar zijn de gebruikte meestertekens te vinden in de overzichten van de Waarborg Holland.

In het onderstaande overzicht worden de meestertekens op chronologische volgorde weergegeven. Bij de meestertekens wordt de argumentatie voor de toeschrijving ervan vermeld.

1.
- Onbekende meester*
A onder een wapenschild met drie Andreaskruisjes.
Datering: 1400-1450.

Onbekende zilversmid uit Bergen op Zoom of Breda. Het meesterteken staat vermeld op een kelk uit de eerste helft van de 15^e eeuw. Het gaat hier mogelijk om het meesterteken A in combinatie met de stadskeur. Het is dan tevens het oudst vermelde stadskeur.

Bron: cat. nr. 1

2.
- Toeschrijving: Jan Jacobsz Coerensack of Michiel Stranghe*
een korensack of een lus.
Datering: 1546

Het meesterteken komt voor op de ringkraag van het Sint Jorispilgilde van Zevenbergen. Als het teken een lus is, kan de zilversmid Michiel Stranghe hiervoor in aanmerking komen. Hij is werkzaam tussen 1540-1561. Zijn naam komt voor als Stranghe en als Strenghe. Een streng kan staan voor touw of koord. Het meesterteken kan dan een verbeelding zijn van een knoop.

Als het meesterteken een korensack voorstelt, is mogelijk Jan Jacobsz Coerensack de betreffende zilversmid. Jan Jacobsz Coerensack, ook wel gewoon Jan Coerensack genoemd, was aantoonbaar werkzaam tussen 1554 en 1571, maar mogelijk al eerder. Hij woont en werkt in het huis De Coerensack in de Lievevrouwestraat. Hij werkt vaak voor de markies Jan IV van Bergen, familie van Cornelis van Bergen, heer van Zevenbergen en opdrachtgever voor het maken van de schuttersketen.

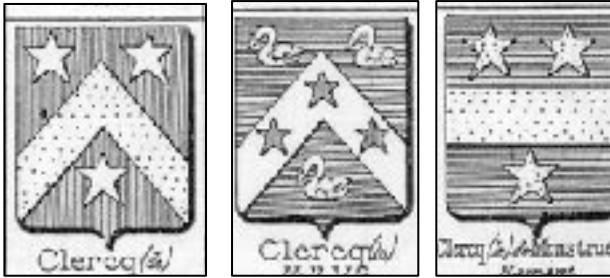
Bron: cat.nr. 2 en rapport 'Ringkraag Sint Jorispilgilde Zevenbergen 2' (zie website Bergen op zilver).

3.
- Toeschrijving: Jan II de Clerck*
Vijfpuntige ster in schild.
Datering: 1595

Het meesterteken wordt toegeschreven aan Jan II de Clerck, werkzaam tussen 1556-1604. Jan II de Clerck woont en werkt in het huis de Sterre (Fortuinstraat 12). In

verschillende uitvoeringen van familiewapens van de uit Antwerpen afkomstige familie De Clerck komen vijfpuntige sterren voor.

Jan II de Clerck bekleedt ook functies in het stadsbestuur zoals schepen, rentmeester en weesmeester. In opdracht van het stadsbestuur maakt hij verschillende objecten, waaronder penningen en bekers. In 1588 laat hij een beker met deksel maken bij een zilversmid in Middelburg. Deze beker wordt aan prins Maurits ten geschenke gegeven. Enkele voorbeelden van familiewapens van familie De Clerck met een vijfpuntige ster:

Bron: cat. nr. 4

Toeschrijving: Mechior Houck
Bloemtak in een ovaal
Datering: 1617/1618

4.

Melchior Houck is werkzaam in de periode 1590-1625.

Van de familie Houck is een familiewapen bekend waarop een tak of een bloem staat afgebeeld.

Bron: cat. nr. 5

5.

Jan Mahieu
Klaverblad in ovaal
Datering 1622/23 en 1625/26

Het klaverblad kunnen we met zekerheid toeschrijven aan de goudsmid Jan Mahieu die werkzaam was van 1582 tot 1631. Mahieu bekleedt tal van stedelijke functies, waaronder die van wethouder.

Hij heeft veel zilveren voorwerpen voor de stad gemaakt. In 1622 wordt bij de munt in Dordrecht 18 marck hard zilver gekocht t.b.v. Jan Mahieu voor de vervaardiging van de vijf tazza's die ten geschenke worden gegeven aan de bevelhebbers die een rol hebben gespeeld bij de belegering en het ontzetten van de stad in oktober 1622. De kwitantie voor dit geleverde zilver kan als bewijs dienen voor de toeschrijving van de tazza en het meesterteken met het klaverblad.

Bron: Cat. nrs 6 en 7; kwitantie in WBA SA BoZ 1000, p.136 en 145.

6.

Toeschrijving: Hendrick van Uffelen
Franse lelie in ovaal
Datering: 1626/27 tot 1663/64

Hendrick van Uffelen is werkzaam in de periode 1623-1666. Hij is geboren in Antwerpen als zoon van goudsmid Servaes van Uffelen.

Het meesterteken Franse lelie wordt aan Hendrick van Uffelen toegeschreven omdat hij de enige zilversmid is die in de lange periode van 1626/27 tot 1663/1664 werkzaam is.

Bron: Cat. nr. 8 en 16

7.

Jan de la Gay
Gaai in een schild.
Datering: 1627/28, 1629/30

Zilversmid Jan de la Gay is hier werkzaam in de periode 1619-1640. Het meesterteken (een gaai) is ontleend aan zijn familienaam.

Bron: Cat. nrs. 9, 10 en 11.

8.

Toeschrijving: Paulus Costerius
Gepunte, vijfbladige roos in cirkel
Datering: 1648/49

In het zilverboek staat dit meesterteken verklaard als een pijnappel. Bij nader onderzoek blijkt de afbeelding meer overeenkomsten te hebben met een zogenaamde 'gepunte roos'. Ook de zilverkenner Citroen heeft in 1969 dit teken gelezen als een roos, al schreef hij dat toen toe aan Jan de Clerck junior. Dat kan de maker van deze lepel echter niet zijn omdat Jan de Clerck jr (II) al in 1604 is overleden. In 1648 zijn er vijf zilvermeden actief. Aan drie van hen kan een ander meesterteken worden toegeschreven (Hendrick van Uffelen, Cornelis van Ferny en Thomas Bolcooel). Dat betekent dat het meesterteken van de roos kan worden toegeschreven aan Pieter van Uffelen of Paulus Costerius. De namen van de huizen waar zij werken geven in dit geval geen uitsluitel. Bij de familiewapens komt de vijfbladige, gepunte roos voor in de familie Costerman. De naam Costerius is de Latijnse vorm van deze familienaam. Daarmee kan de roos als meesterteken worden toegeschreven aan Paulus Costerius.

familiewapen Costerman

Bron: cat. nr. 76

9.

Onbekende meester (vrm Thomas Bolcooel)
Hoofd in ovaal
Datering: 1654/55

Dit meesterteken op twee avondmaalsbekers uit 1654/55 is niet goed leesbaar. Is het een boom of een hoofd in een ovaal? In 1654/55 zijn er minstens acht zilversmeden actief. Van drie van hen is het meesterteken bekend, dus blijven er nog vijf zilversmeden over waarvan de naam aan dit meesterteken kan worden gekoppeld.

- a. Thomas Bolcooel werkzaam tussen 1641 - 1679
- b. Paulus Costerius werkzaam tussen 1634 - 1656
- c. Cornelis Franssen van Ferny werkzaam tussen 1634 - 1656
- d. Huijbrecht van Uffelen werkzaam tussen 1655 – 1676
- e. Pieter van Uffelen werkzaam tussen 1633 - 1674

De familiewapens van deze vijf zilversmeden geven echter geen aanknopingspunt. Mogelijk moet de verklaring gezocht worden in de naam van het huis waar de zilversmid heeft gewerkt. In dat geval is Thomas Bolcooel de meest aangewezen zilversmid. Hij woonde aanvankelijk in de huizen ‘de Meersman’ en ‘Sint Jan’ (Zuivelstraat 4 en 6). Een ‘meersman’ is een marskramer of koopman, ook wel meerseniër genoemd. In het meesterteken is een hoofd te herkennen.

Bron: cat. nr. 14

10.

Toeschrijving: Adriaan Cornelisz van Ferny
Zespuntige ster in cirkel
Datering: 1657/58 tot 1688/89

Dankzij de datering van de voorwerpen moeten we achter de zespuntige ster een zilversmid zoeken die minstens van 1657 tot 1689 werkzaam was.

Er komen slechts twee zilversmeden in aanmerking:

- a. Anthony van Sambeek, werkzaam tussen 1658 en 1695;
- b. Adriaan Cornelisz van Ferny, werkzaam tussen 1656 en 1707.

De familie Van Ferny voerde een zespuntige ster in het familiewapen. Er is bij opgravingen in de Fortuinstraat een fragment van een gebrandschilderd raam gevonden met daarop het wapen en de naam Van Ferny. Hierop zijn drie zespuntige sterren afgebeeld.

In de familie Van Sambeek komt een familiewapen voor met een vijfbladige roos. Het ligt daarom voor de hand het meesterteken met de zespuntige ster toe te schrijven aan Adriaan Cornelisz van Ferny.

wapen Van Sambeek Glas met familiewapen Van Ferney (ook wel Ferny)

Bron: cat. nr. 12, 13, 17, 18, 19, 20, 21 77

11.

Pieter de la Gay
Vogel in schild
Datering: 1660/61

Pieter de la Gay was werkzaam als zilversmid in de periode 1651-1678. Hij heeft het vak van zijn vader Jan de la Gay geleerd en gebruikte ook een vogel als meesterteken.

Bron: cat. nr. 15

12.

Toeschrijving: Philippus van der Heijs
Druiventros
Datering 1678/79

Philippus van der Heijs (werkzaam 1674 – 1699) is in 1673 betrokken bij de oprichting van het gilde van de wijnkopers. In de periode tussen 1674 en zijn overlijden in 1699 is hij zowel bestuurslid van het gilde van de goud- en zilversmeden als van het wijnkopersgilde. Het ligt derhalve voor de hand om het meesterteken van de druiventros aan hem toe te schrijven.

Bron: catalogus Veilinghuis Notarishuis Arnhem voorjaar 2018; artikel 'Een 17e eeuwse bekertje' op de website Bergenopzilver.nl.

13.

Toeschrijving: Willem Brouwers
Boom in ovaal
Datering: 1691/92 – 1728/29

Het meesterteken komt enkele malen voor in de periode tussen 1691 en 1729. Er is maar één zilversmid die in de periode actief was, nl Willem Brouwers. Hij is zeer lang actief, werkzaam tussen 1667 en 1701, maar zijn bedrijf wordt nog een aantal jaren voortgezet door zijn weduwe, Wilhelmina Barlandus.

Bron: cat.nr. 24, 78, 79 en 80

14.

Cornelis van Ferny
CF in ligatuur
Datering: 1694/95

Cornelis van Ferny (werkzaam 1685-1709) is de enige zilversmid in deze periode met de initialen CF. Hoewel het meesterteken onduidelijk is afgeslagen zijn de initialen toch nog leesbaar.

Bron: cat. nr. 22

15.

Toeschrijving: Arnoldus Mostman of Johannes Brouwers
Profiel van een hoofd in schild (?)
Datering: 1715/16

Het slecht afgeslagen meesterteken kan van twee zilversmeden zijn die in 1715 actief waren. Johannes Brouwers is de zoon van zilversmid Willem Brouwers. Johannes is werkzaam tussen 1709 en 1729. Arnoldus Mostman is werkzaam tussen 1694 en 1725. Verder onderzoek zal moeten uitwijzen van wie dit meesterteken is.

Bron: cat. nr. 23

16.

Zacharias van Dalen
Initialen ZVD (VD aaneen) in een rechthoek met
afgeronde hoeken
Datering: 1763/64

Zacharias van Dalen kreeg in 1763 van het stadsbestuur de opdracht om een 24-delig couvert te maken. De kwitantie is bewaard gebleven in de bijlage van de stadsrekening 1763/64.

Bron: cat. nr. 81, WBA, SA BoZ 907, p.41

17.

Hendrik Hoffmann, Steenberg
Hh cursief in gecontourneerd schild
H:H in liggende rechthoek
Datering: 1791-1807

Hendrik Hoffmann is een Steenbergse zilversmid die werkte tussen 1787 en 1844. Hij gebruikt zijn initialen als meestertekens. Er zijn twee verschillende meestertekens van hem bekend.

Bron: cat. nr. 29, 30, 31, 32, 33, 34, 82, 83, 84, 85, 91 en 92.

18.

Joannes Meeussen
Meeuw in schild
Datering: 1792/93 - 1800

Joannes Meeussen is in Bergen op Zoom (1792-1800) en in Steenberg (1800-1849) werkzaam. Het meesterteken staat ook afgeslagen op het zilveren beslag van een missaal in de Sint Gertrudiskerk te Bergen op Zoom.

Bron: cat. nr 26, 86 en 87

19.

Nicolaas Pruijboom, Oudenbosch
NP (initialen), driemaal een ruit in
driehoekig schild, bloemrozet

Nicolaas Pruijboom is in Oudenbosch werkzaam in de periode 1789-1796. In 1796 wordt hij ingeschreven in het gilde van de zilversmeden te Breda.

Bron: cat. nr. 88

20.

Willem van Dalen
WD aaneen geschreven
Datering: 1796-1807

Willem van Dalen, zoon van Zacharias van Dalen, is werkzaam tussen 1792 en 1822. Volgens een opgave van de meestertekens van het gilde omstreeks 1800 gebruikt Willem van Dalen het meesterteken WD sinds 1792.

Bron: cat. nr. 36, 37, 89 en 100

21.

Paulus Kerkhoff en Maria Anna Auwers, wed van Paulus Kerkhoff
PK initialen
Datering: 1798-1809

Paulus Kerkhoff is werkzaam tussen 1774 en 1796; zijn weduwe Maria Anna Auwers zet het bedrijf voort en gebruikt hetzelfde meesterteken. Volgens een opgave van de meestertekens van het gilde omstreeks 1800 gebruikt Paulus Kerkhoff het meesterteken PK sinds 1774.

Bron: cat. nr. 27, 35, 39, 95 en 99

22.

Cornelis Walterus Verduijn
Halve maan in rechthoek
Datering: 1800-1802

Cornelis Walterus Verduijn is in Bergen op Zoom werkzaam tussen 1790 en 1812. Daarna werkt hij tot 1819 in Halsteren. Van hem zijn twee meestertekens bekend: de halve maan en de initialen CV. Volgens een opgave van de meestertekens van het gilde omstreeks 1800 gebruikt Cornelis Walterus Verduijn het meesterteken de halve maan sinds 1792. Overigens gebruikt ook zijn vader Jacobus Verduijn de halve maan als meesterteken.

Bron: cat.nr. 28, 41, 93, 94, 96 en 97

23. Overige meestertekens uit de periode voor 1807:

Van een aantal zilversmeden zijn de meestertekens bekend uit een tabel die omstreeks 1800 is opgemaakt door het bestuur van het gilde van de goud en zilversmeden. Deze tabel is bewaard in het archief van de stadssecretarie (WBA SABoZ 3014). De onderstaande meestertekens zijn wel in de tabel vermeld, maar zijn nog niet op zilveren objecten aangetroffen:

WD: van de weduwe van Zacharias van Dalen, sinds 1740

Halve Maan: van de weduwe van J.Verduijn, sinds 1740

JD: van Jacobus Verduijn, sinds 1784

PVB: van Petrus Verberkmoes, sinds 1792

HJ: van H.G.Janssen, sinds 1796

P.D.: van Pieter Dijkmans, sinds 1797

Mf: van J.Mansfeld, sinds 1800

614

Concubitel

Maanen	1721	1721	1721	1721	1721
Ita	1721	1721	1721	1721	1721
Ingenieur	1721	1721	1721	1721	1721
Non	1721	1721	1721	1721	1721
Van der	1721	1721	1721	1721	1721
Van der	1721	1721	1721	1721	1721
Van der	1721	1721	1721	1721	1721
Van der	1721	1721	1721	1721	1721
Van der	1721	1721	1721	1721	1721
Van der	1721	1721	1721	1721	1721
Van der	1721	1721	1721	1721	1721
Van der	1721	1721	1721	1721	1721
Van der	1721	1721	1721	1721	1721
Van der	1721	1721	1721	1721	1721
Van der	1721	1721	1721	1721	1721
Van der	1721	1721	1721	1721	1721
Van der	1721	1721	1721	1721	1721
Van der	1721	1721	1721	1721	1721

C. Vanwesenbeeck
 Bergen op Zoom, 11 juli 2018